

ALENA HADRAVOVÁ

Mykénština,

nejstarší známý jazyk evropské civilizace

ANTONÍN BARTONEK:
Písmo a jazyk mykénské řečtiny (1400–1200 př. Kr.)

Masarykova univerzita, Brno 2007, Spisy MU, Filozofická fakulta, sv. 368, 422 stran, ISBN 978-80-210-4427-2

PhDr. Alena Hadravová, CSc., (*1956) vystudovala klasickou filologii a český jazyk na Filozofické fakultě UJEP v Brně. V oddělení dějin vědy Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., připravuje edice středověkých rukopisně dochovaných památek odborné literatury. Její zatím poslední knihou je edice části rozsáhlé encyklopedie 15. století *Knihna dvacatera umění mistra Pavla Židka. Část přírodovědná* (Academia, Praha 2008).

Když roku 1915 profesor Bedřich Hrozný rozluštil jazyk již přečteného klínového písma, rozpoznal v něm indoevropskou chetitštinu a vydal její gramatiku, položil tím základy nového oboru, chetitologie.

Na začátku tohoto století vyšla tiskem dosud nejúplnější gramatika dalšího mrtvého jazyka, mykénské řečtiny, a to opět péčí českého badatele, předního světového mykénologa profesora Antonína Bartoňka. Téměř sedmisetstránkovou publikaci vydalo pod názvem *Handbuch des mykenischen Griechisch* v roce 2003 Universitätsverlag Carl Winter v Heidelbergu. Čeští čtenáři mají nyní možnost seznámit se s její asi o třetinu zkrácenou českou verzí.

Průkopníkem mykénologie se před sto lety stal tehdejší ředitel Ashmolova muzea¹ v Oxfordu sir Arthur J. Evans. Průkopníkem byl doslova, protože hlavní úlohu zpočátku hrála archeologie. Během kampaně v letech 1900–1904, při níž odkryl podstatnou část královského paláce v krétském Knóssu, otevřel A. Evans cestu výzkumům pozůstatků nejstarší evropské kultury, kultury mnohem starší než dosud známého archaického a klasického Řecka. V Knóssu našel také archiv asi čtyř tisíc hliněných tabulek popsaných neznámými písmi. Tabulky správně roztřídil do tří skupin a rozlišil tak písmo hieroglyfické (nikoli ovšem egyptského typu), lineární písmo A a lineární písmo B. S jejich čtením si však až do své smrti v roce 1941 poradit neuměl. Evansův objev vyspělé mínojské civilizace (nazvané podle vládce palácového komplexu-labyrintu Mínoa, známého do té doby jen z řecké mytologie) se ve vědách o antickém starověku stal východiskem nového směru bádání.

Obdobné, i když menší a spíše jen půdorysně zachované paláce byly poté nalezeny i na jiných místech severního a jižního pobřeží Kréty (Mallia, Chania, Faistos, Gurnia, Kato Zakros). Výkopy je konzervují ve stavu, v němž se nacházely před svým zánikem kolem roku 1470 př. n. l. (Rozsáhlou literaturu o možných příčinách zkázy mínojské kultury omezme na připomenutí teorií o vpádu nepřátelského etnika a o přírodní katastrofě spojené s výbuchem sopky na ostrově Théra a následnou vlnou cunami.)²

Po Evansově triumfu v Knóssu našel další tisícovku tabulek (pokrytých tentokrát výhradně lineárním písmem B) americký archeolog Carl W. Blegen, a to v messénském Pylu na Peloponnésu, v základech bájného Nestorova paláce doby bronzové. Nález první tabulky Blegen

ohlásil v roce 1939, v Pylu po válce pracoval až do šedesátých let. Následovaly objevy i v ostatních mykénských centrech pevninského Řecka (Théby, Týrýns, Mykény, Orchomenos...).

I současné výzkumy stále přinášejí nové doklady lineárních písem a prohlubují a zpřesňují naše vědomosti jak o souvislostech mezi Krétou a pevninským Řeckem, tak o kontaktech těchto center s velkou částí Středomoří. Významnou mykénskou lokalitou na maloasijském pobřeží byl třeba Milétos, v chetitských pramenech zmiňovaný jako území achájské říše (a proslulý pak zvláště v pozdější době svým rodákem Thalétem a dalšími). Není zcela jisté, ze které mateřské oblasti byl založen; dle pověsti jej osídlili obyvatelé dnes malé rybářské vesničky Milátu na severu Kréty poblíž Mallie, jiné teorie mluví o Rhodu, další o peloponnéských Thébách... V části města, kde byly objeveny městské hradby z mykénské doby, se kromě mínojské keramiky z Kréty a stovek zlomků fresek, zdobených mínojskými motivy papírových květů, lilií a gryfů, našlo též sedm nápisů v lineárním písmu A; dva doklady v lineárním písmu B pocházejí z roku 1999 a 2006. A další příklad: v muzeu johanitské pevnosti nedalekého Bodrumu (čili středověkého Petronia a ještě předtím střediska starověké Kárie Halikarnassu) je zcela nově instalován vrak obchodní lodi z bronzové doby. Loď patrně plula z Kypru nebo Kanaánu a ztroskotala na jihu Turecka (u Uluburunu v provincii Antalya). Převážela velké množství zboží (katalog čítá asi 18 000 položek), pocházejícího ze všech koutů Středomoří a svědčícího o čilých stycích celého pobřeží v této rané době: kromě deseti tun kyperských měděných ingotů a jednoho ingotu z Ayia Triady na Krétě vešla i hotové výrobky (vedle šperků a skarabea s kartuší královny Nefertiti i mykénskou keramikou a fajánsově a skleněné korálky mykénského typu). Na lodi snad cestovali i dva Mykéňané, jak se soudí podle nalezených štítů a pečeti. Také jiná loď vystavená v muzeu přepravovala mj. mykénské různobarevně skleněné vázy a korálky ze 14.–13. století př. n. l.

Hmotné památky mínojsko-mykénské kultury tedy máme. Jak je to s jejím písmem a jazykem?

Krétské hieroglyfické písmo (doložené v asi 350 dokladech z let 2200–1500 př. n. l.) ani lineární písmo A (existující v rozmezí let 1800–1470/1450 a vyvinuté ze zjednodušené, kurzivní podoby hieroglyfického, tzv. „protolineárního písma“) dosud rozluštno není. Pře-

sto víme, že lineární písmo A stejně jako písmo B bylo slabičné. I když je textů v LA asi čtyřikrát méně (1500) a jsou kratší než texty v LB (6000 dokladů), pocházejí z většího počtu lokalit na Krétě, na řeckých ostrovech i v Malé Asii. (Zvláštním případem neznámého písma jsou piktogramy na disku z Fajstů.) Z lineárního písma A se vyvinulo lineární písmo B (1400–1200 př. n. l.) a návaznost na LA mají i kyperská písma. Písmo LB se skládá ze slabičných znaků, pojmových ideogramů a číselných i měrných označení. Dle většího názoru dnešních badatelů vzniklo na řecké pevnině a teprve poté se dostalo na Krétu. Jeho texty jsou zapsány na keramických střepích a zejména na hliněných nepálených tabulkách, sušených jen na slunci a každoročně obnovovaných navlhčením a novým zápisem. Paláce při své zkáze lehly popelem, tabulky se tak vypálily a zachovaly. Texty na nich nejsou literární povahy, jde o administrativní a inventární záznamy, které dovolují nahlédnout do hospodářství, výroby, obchodu a života kolem palácových center doby bronzové jak na Krétě (Knóssos, Chania, Mallia), tak na Peloponnésu (Pylos, Théby, Tírýns, Mykény – malý počet tabulek z Mykén se připisuje tomu, že Heinrich Schliemann, který Mykény odkryl, prostě tabulkám nevěnoval pozornost).

O mnoha z těchto událostí 20. století, v jehož první polovině hrála prim archeologie a do počátku druhé spadá rozluštění lineárního písma B a následný vznik nového oboru mykénologie, velmi poutavě vypráví už Bartoňkova kniha *Žlatá Egejs*,³ kterou lze čtenářům vřele doporučit; zasloužila by si ostatně reedici. A. Bartoněk problematiku sledoval hned od počátku padesátých let: šťastnou shodou okolností svou vlastní vědeckou dráhu začínal právě v době, kdy se mykénologie konstituovala. Stalo se tak roku 1953. Tehdy britský architekt Michael Ventris ve spolupráci s klasickým filologem Cambridgeské univerzity Johnem Chadwickem otiskli v prestižním časopise *Journal of Hellenic Studies* článek o rozluštění lineárního písma B. Ventris písmo rozluštil (interpretací jednoho méně běžného znaku přispěl i Bartoňek), spolu s Chadwickem pak za jazyk písma označili starořecký dialekt, podobný homérské řečtině. (V Homérových eposech *Ilias* a *Odysseia* existuje stará achájsko-mykénská jazyková vrstva. A. Bartoněk např. z devíti set mykénských apelativ našel více než třetinu u Homéra, ač se administrativní jazyk dokumentů psaných lineárním písmem B pochopitelně liší od literárního epického Homérova jazyka. A dále: převod některých metricky pokulhávajících Homérových veršů do rekonstruované správné původní mykénské podoby ukazuje na starobylost látky Homérových básní.) Pro českou vědu je příjemné konstatování, že po dalším půlstoletí (v roce 2003) byla ve stejném britském časopise odborná veřejnost zpravena i o vydání Bartoňkovy německy psané gramatiky mykénské řečtiny, jazyka, který se pod lineárním písmem B skrývá a který je nejstarším doloženým jazykem evropské pevniny.

Rozluštění se stalo obrovským impulzem pro rozvoj jazykovědných studií: náhle byly pra-

Prof. PhDr. Antonín Bartoněk, DrSc., (*1926) je přední český klasický filolog, uznávaná autorita v oblasti mykénologie (člen výboru „Comité Permanent des Études Mycéniennes“ při UNESCO v Paříži, člen redakční rady časopisu *Minos*), autor asi dvaceti monografií a mnoha desítek odborných studií. Působil na univerzitách v Heidelbergu, Vídni, Grazu, Amsterdamu, Cambridgi, Benátkách, Neapoli, Miláně a Soluni. Od roku 1950 až dosud pracuje jako pedagog Ústavu klasických studií FF MU v Brně a od roku 2007 se podílí na řešení výzkumného záměru „Interdisciplinární výzkum starých jazyků a starších fází jazyků moderních“. V současnosti se mimo jiné zabývá zkoumáním syntaktických pravidel staré řečtiny a latiny.

meně doloženy dosud jen teoreticky předpokládané výrazy indoevropského prajazyka, společného východiska mnoha jazyků.

Už v roce 1956 se ve Francii konalo první mezinárodní mykénologické kolokvium. Antonín Bartoněk se v té době věnoval velmi intenzivně detailní a široce koncipované lingvistické práci a roku 1966 předložil na mykénologickém sympoziu, které uspořádal v Brně, svou klasifikaci starořeckých nářečí. Byla všeobecně přijata a je platná dodnes. Symposia se tehdy zúčastnili přední mykénologové včetně Johna Chadwicka; za českou stranu byl přítomen též Jan Bouzek, dnes nestor české klasické archeologie. Vedle věcného přínosu v podobě přednesených vědeckých příspěvků je však na místě zdůraznit fakt, který nelze v žádném konferenčním sborníku vyjádřit a ocenit slovy, že totiž organizace tohoto setkání špičkových badatelů, nabídnutá brněnským pracovištěm, výrazně ovlivnila a podpořila rozvoj nového oboru, který teprve hledal svou podobu a cesty. Byl to tehdy u nás počin netypický, předpokládající skutečně dobrou orientaci v trendech vývoje světové vědy. Další mykénologické setkání u nás se konalo v Praze roku 1982 v rámci konference Eiréné, opět v režii A. Bartoňka a za přítomnosti nejlepších odborníků (za všechny jmenujme Thomase G. Palaimu z Texaské univerzity v Austinu, E. L. Bennetta z Madisonu, J. T. Killena z Cambridge a J. T. Hookera z Londýna).

Dnes, padesát pět let po rozluštění lineárního písma B, publikuje A. Bartoněk v češtině příručku jazyka tohoto písma, nejstaršího dialektu staré řečtiny (první památky psané řeckou abecedou jsou doloženy o 400 let později, od 8. stol. př. n. l.). Po úvodu do historie problematiky je v knize vyložena mykénská gramatika (popis hláskového systému a tvarosloví, sémantický rozbor velmi zajímavé slovní zásoby, syntax), připojen je komentovaný výbor prepisů a překladů mykénských textů ze 14.–13. století př. n. l. a databázově zpracovaný a pro české vydání inovovaný rejstřík mykénských obecných jmen (apelativ). S hláskovým vývojem mykénštiny čtenáře navíc přehledně seznamují diagramy a mapky jej informují i o postupu vydělování hlavních nářečních skupin, arkado-kyperské, aiolské, íonské a dórské. Bartoňkova německá kniha z roku 2003, z níž česká verze vychází, je vůbec první monografií takového druhu i rozsahu na světě.

Po roce 2000 se nadto poprvé v české historii otevřely v Ústavu klasických studií Filozofické fakulty MU v Brně přednášky z mykénštiny. Bartoňkovi studenti a doktorandi se zabývají klasifikací mykénských nápisů, mykénskou

1) Ashmolean Museum of Art and Archaeology v Oxfordu je nejstarší univerzitní muzeum vůbec. Vzniklo v letech 1678–1683 jako kabinet kuriozit, jež Oxfordské univerzitě věnoval Elias Ashmole.

2) Po událostech v jihovýchodní Asii v prosinci 2005 si dnes bohužel umíme představit dosah takové události; k Théfé srov. např. popularizační Bartoňkovu knihu *Světlem starých Řeků* (Orbis, Praha 1977) či příspěvky geologa Václava Cílka (Vesmír 73, 391, 1994/7; 84, 709, 2005/12).

3) Mladá fronta, Praha 1969, edice Kolumbus.

slovní zásobou u Homéra, Hésychia ap. Lingvistická studia na fakultě mají ostatně dlouhou tradici, pro niž je charakteristická též dlouholetá spolupráce odborníků na moderní i neživé jazyky.⁴

Profesor A. Bartoněk, který se ve svých univerzitních přednáškách i psaném projevu vždy drží zásady, že i o nejsložitějších problémech vědy je třeba pojednávat srozumitelně, napsal velmi fundovanou, a přitom poutavou knihu. Didaktická úroveň jednoznačně dokazuje, že autor je výborný pedagog. Předností je též

kriticky zhodnocený doporučený výběr další literatury, dovedený až do roku vydání české mutace knihy. Práce je určena nejen pro studenty a vážné zájemce o obor, ale i pro širší laickou veřejnost, která má zájem poznat jak kulturní kořeny evropské civilizace, tak cesty, jimiž věda k takovému poznání dochází.

Nezbývá než jménem českých čtenářů autorovi knížky i Masarykově univerzitě poděkovat za tuto mimořádnou šanci seznámit se s nejnovějšími výsledky české vědy světové úrovně.

4) V poslední době srov. např. vydání několiksvazkové gramatiky staroslověnštiny z pera profesora Radoslava Večerky.

